

Η ΟΡΕΙΝΗ ΜΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Του κ. Α. ΠΑΝΤΕΚΗ

Α. Είσαγωγικά

Τὰ τελευταία χρόνια ἄρχισε νὰ γίνεται μεγάλη χρήση τοῦ ὄρου «ὄρεινὴ οἰκονομία» σὰν ἀντικείμενον μελέτης καὶ προβληματισμοῦ. Ἐξαγγέλλονται ἀκόμα καὶ μέτρα γιὰ τὴ βελτίωση καὶ προαγωγή τῆς καὶ διάθεση εἰδικῶν, γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, πιστώσεων καὶ ἐνισχύσεων. Θὰ πίστευε κανεὶς ὅτι πραγματικὰ τὸ πρόβλημά τῆς μπήκε στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ κυβερνητικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὥστε νὰ προσδοκᾶται ὅτι κάτι ἐπὶ τέλους θὰ γίνῃ σοβαρὸ καὶ στὸν τομέα αὐτὸν τῆς οἰκονομίας μας.

Γιὰ ἕναν ὅμως προσεκτικότερο παρατηρητὴ καὶ βαθύτερο γνώστη τῆς ἐξαιρετικῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ προβλήματος, τὰ πράγματα δὲν εἶναι τόσο αἰσιόδοξα. Μιὰ προσεκτικότερη διερεύνηση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ, ὅπως ἐκδηλώνεται, ἀποκαλύπτει ὅτι γύρω ἀπὸ τὸ κύριον πρόβλημα τῆς ὄρεινῆς μας οἰκονομίας, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπικρατεῖ ἡ ἴδια σχεδὸν ἄγνοια καὶ σύγχυση. Ἐξακολουθεῖ νὰ λείπει ἡ γενικότερη ἐκείνη σύλληψη τοῦ προβλήματος στὸ ἐνιαίον καὶ ἀδιάσπαστο σύνολό του, πού εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν σωστὴ ἀξιολόγησή του καὶ τὴν ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπισή του.

Τὸ ἀτύχημα εἶναι ὅτι ἡ σύγχυση αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνον στοὺς κυβερνητικοὺς καὶ ὑπηρεσιακοὺς παράγοντες. Κατέχει ἀκόμα καὶ τοὺς ἐπιστημονικοὺς μας κύκλους, πού ἐξακολουθοῦν ν' ἀντιμετωπίζουν μονόμερα καὶ ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς εἰδικότητάς τους ὅλα τὰ ἐπὶ μέρος προβλήματα τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας. Πολλοὶ λίγοι ἐρευνητὲς ἔχουν προσπαθῆσει νὰ ἐμφανίσουν τὸ πρόβλημα μὲ κάποια μορφή ἐνότητας κι αὐτὴ ὅμως ὄχι ἐντελῶς ὀλοκληρωμένη, ἴσως δὲ γι' αὐτὸ καὶ δὲν κατόρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν ἀπαιτούμενη γιὰ τὴν σωστὴ ἀντιμετώπιση, ἀναγνώριση.

Σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ ἀνώτερος βαθμὸς κατανόησης τοῦ προβλήματος τῆς ὄρεινῆς μας οἰκονομίας φθάνει στὴν θεώρησή του σὰν προβλήματος οἰκονομίας τοῦ ὄρεινοῦ μας πληθυσμοῦ. Ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον ξεκινᾶ ἀπ' τὴν διαπίστωση τῆς ἄθλιας κατάστασης τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ περιστρέφεται στὴν ἀνέυρεση καὶ λήψη μέτρων γιὰ τὴν ἀνοδο τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου αὐτοῦ τοῦ κομματιοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Περιορίζεται τότε σὲ θέμα κοινωνικῆς ἀντίληψης καὶ προτείνονται μέτρα πού δὲν διαφέρουν ἀπὸ μέτρα κοινωνικῆς πρόνοιας.

Ἀντιμετωπίζεται βέβαια καὶ σὰν παραγωγικὸ πρόβλημα. Τὸ ἐνδιαφέρον τότε ξεκινᾶ ἀπ' τὴ διαπίστωση τῆς τρομακτικῆς καθυστέρησης τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρος παραγωγικῶν κλάδων στὸν ὄρεινὸ χῶρο. Καὶ τότε ὅμως, τὸ πρόβλημα διασπᾶται ἀκόμα περισσότερε, σὰν πρόβλημα ἀνάπτυξης τοῦ κάθε τέτοιου κλάδου χωριστά, ἀπ' τὴ σκοπιὰ τῆς εἰδικότητος τοῦ κάθε κλάδου, ἀσύνδετα καὶ τὶς περισσότερες φορές ἀνταγωνιστικὰ σὲ βαθμὸ ἀλληλοεξουδετέρωσης τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἐμφανίζεται συχνὰ καὶ ἀπ' τὴν ὑδρονομικὴ του πλευρά. Τὸ ἐνδιαφέρον τότε διεγείρεται ἀπὸ μιὰ ἐξαιρετικὰ ἐντυπωσιακὴ καταστροφή, μιὰ πλημμύρα ἢ μιὰ κατολίσθηση ἐνὸς χωριοῦ. Καὶ τότε τὸ πρόβλημα στενεύει σ' αὐτὴ μόνον τὴν πτυχή γιὰ ν' ἀντιμετωπισθεῖ μὲ μερικὰ μέτρα περίθαλψης τῶν παθόντων καὶ τὴν ἐξαγγελία λήψης μέτρων, τοπικοῦ χαρακτήρα, γιὰ τὴν πρόληψη ἐπανάληψης ἢ τὸ πολὺ μὲ μερικὰ πολυδιαφημισμένα μὰ ἀνεπαρκῆ ὄρεινὰ ὑδρονομικὰ ἔργα σ' ἕνα ἐλάχιστο ποσοστὸ τῆς τεράστιας χειμαρρῆς ἐπιφάνειας.

Μιὰ σειρά ἄλλες σοβαρὲς πτυχὲς τοῦ προβλήματος τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας, τὸ ὑδρευτικὸ πρόβλημα, εἴτε σὰν πρόβλημα ὑδρευσης καὶ ἄρδευσης εἴτε σὰν πρόβλημα ἐνεργειακό, οὔτε κὰν γίνονται ἀντιληπτές καὶ οὔτε κὰν συσχετίζονται μὲ τὸ γενικότερον πρόβλημα τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας.

Πολὺ μεγαλύτερη ἀποκαλύπτεται ἡ ἄγνοια καὶ ἡ σύγχυση ὅταν ἀναζητοῦνται τὰ αἷτια ὅλης τῆς κατάστασης. Προβάλλονται ὡς αἷτιες ὅλα τὰ δευτερογενῆ φαινόμενα καὶ ἀγνοεῖται τὸ βασικὸ αἷτιον πού εἶναι ἡ πισοδρομικὴ, ἀντιπαραγωγικὴ καὶ ἀντικοινωνικὴ διάταξη τῶν παραγωγικῶν σχέσεων στὸν ὄρεινὸ χῶρο, ὁ ἐν μέσω Εἰκοστῷ Αἰῶνι φεουδαρχισμὸς πού ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ἀκόμα.

Σκοπὸς τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ εἶναι νὰ συμβάλῃ σὲ μιὰ καλύτερη κατανόηση τοῦ προβλήματος μὲ τὴν προβολή του σὲ ὄλο τὸ πραγματικὸ του μέγεθος καὶ τὴν ἀδιάσπαστη ἐσωτερικὴ του ἐνότητα. Ἀπευθύνεται στοὺς πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς παράγοντες τοῦ τόπου καὶ γι' αὐτὸ ἔχει, ὅσο γίνεται, ἐκλαϊκευτικὴ μορφή, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ βαρεῖα τεχνικοοικονομικὴ ὀρολογία. Ἀκόμα καὶ τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα καὶ δεδομένα πού χρησιμοποιοῦνται πρέπει μὲν νὰ θεωρηθοῦν

ένδεικτικὰ τῆς κατάστασης, δὲν ἔχουν ὁμοίως τὴν ἀκρίβεια πού ἓνα ἐπιστημονικὸ ἄρθρο θὰ ἀπαιτοῦσε. Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο μᾶς ἀναγκάζει καὶ ἓνας ἄλλος λόγος, πού κι αὐτὸς εἶναι ἐνδεικτικὸς τῆς σύγχυσης πού ἐπικρατεῖ γύρω ἀπ' τὸ νόημα τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας. Τὰ διάφορα στοιχεῖα εἴτε παραγωγῆς εἴτε πληθυσμοῦ πού παρέχουν ἡ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία εἴτε καὶ ἄλλοι ἐρευνητὲς ἢ ὀρ-

γανισμοί, δὲν κάνουν διάκριση ὄρεινῶν καὶ πεδινῶν χώρου. Ἀναφέρονται εἴτε γενικὰ γιὰ ὅλη τὴ χώρα εἴτε κατὰ Νομοὺς ἢ Ἐπαρχίες, ἀδιάκριτα ὄρεινῆς καὶ πεδινῆς περιοχῆς, ὁ καθεὺς δὲ μελετητὴς πού ἐνδιαφέρεται εἰδικὰ γιὰ τὴν ὄρεινὴ οἰκονομία πρέπει νὰ κάνει μόνος του, καὶ τὶς περισσότερες φορές συμπερασματικὰ καὶ ὑποθετικὰ, τὸν διαχωρισμό.

Β' Ἡ ἐννοια τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας

Ὁ ὅρος «ὄρεινὴ οἰκονομία» εἶναι σχετικὰ νέος, δημιούργημα νεωτέρων ἐδαφοπαραγωγικῶν ἀντιλήψεων. Σημαίνει καὶ περικλείει τὸ σύνολο τῆς παραγωγικῆς καὶ οἰκονομικῆς δραστηριότητος στὸν ὄρεινὸν ἄνω ἄνω, πού εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος σὲ κάθε παραγωγικὴ δραστηριότητα, μὲ ἐπιπτώσεις τόσο γιὰ τὸν ἴδιο, ὅσο καὶ γιὰ τὸν ὑπόλοιπον πεδινὸν καὶ ἀστικὸν ἄνω. Τὸ ἰδιαίτερον μάλιστα αὐτὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν ὄρεινὸν ἄνω εἶναι ἐντεταγμένο σὲ μιὰ εὐρύτερη διεθνή κίνηση προστασίας τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὴν κηδεμανία τοῦ Διεθνoῦς Ὁργανισμοῦ Γεωργίας καὶ Τροφῶν (F.A.O.) Τμήματος τοῦ O.H.E.

Σὰν ὄρεινὸς ἄνω νοεῖται ἐκεῖνος, στὸν ὅποιο ἐπικρατεῖ ἀπόλυτα τὸ ὄρεινὸν ἄνω, τὸ ἔδαφος δηλ. πού λόγω ἀνωμαλῆς διαμόρφωσης μὲ βαθιεῖς χαραδρώσεις καὶ ἰσχυρὲς κλίσεις, εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν. μειωμένης γονιμότητος καὶ γενικὰ ἀκατάλληλο γιὰ ἐκτεταμένη μόνιμη καὶ ἀποδοτικὴ ἀροτραία καλλιέργεια, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητο στὴν ἀνθρώπινη μεταχείριση, ἐπιδεκτικὸ ἀπόπλυσης καὶ παράσυρσης, μὲ συνέπειες τόσο τὴν ποιοτικὴν του χειροτέρευση μέχρι καὶ ὀλοκληρωτικῆς ἀχρήστευσης, ὅσο καὶ τὴν πρόκληση ζημιῶν καὶ καταστροφῶν σὲ μακρινότερες πεδινὲς καλλιέργειες, ἐγκαταστάσεις καὶ τεχνικὰ ἔργα.

Πέρα ἀπ' αὐτὸ ὁ ὄρεινὸς ἄνω, ἀνάλογα φυσικὰ μὲ τὴν ἔκτασή του, συνιστᾷ ἓναν ἄνω συγκέντρωσης καὶ διαρροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, πηγὴ ὑδατικού πλούτου, ὑδρευτικού, ἀρδευτικού ἢ ἐνεργειακοῦ.

Βασικοὶ παραγωγικοὶ κλάδοι, προσαρμοσμένοι στὴ μειωμένη αὐτὴ παραγωγικότητα τοῦ ὄρεινῶν ἄνω, εἶναι ἡ δασοπο-

νία, ἡ κτηνοτροφία καὶ μιὰ σχετικὰ περιορισμένη γεωργία καὶ δασοκομία. Αὐτοὶ βασικὰ διαμορφώνουν τὴν οἰκονομία τοῦ ὄρεινῶν πληθυσμοῦ καὶ ἀπ' αὐτοὺς ὁμοίως ἐξαρτᾶται ἡ ἐδαφοπροστατευτικὴ καὶ ὑδρονομικὴ κατάσταση τοῦ ὄρεινῶν ἄνω. Κάθε λοιπὸν ἀπαιτήσιον γιὰ ρύθμιση τῶν βασικῶν παραγωγικῶν κλάδων τοῦ ὄρεινῶν ἄνω στὰ πλαίσια τῶν ἐδαφοπροστατευτικῶν καὶ ὑδρονομικῶν ἀπαιτήσεων, συνεπάγεται αὐτόματα ρυθμιστικὴ ἐπέμβαση στὴν ὅλη οἰκονομία τοῦ ὄρεινῶν πληθυσμοῦ, ἐπέμβαση στὶς παραγωγικὲς σχέσεις στὸν ὄρεινὸν ἄνω.

Γιὰ νὰ γίνει ὁμοίως ἡ ρυθμιστικὴ αὐτὴ ἐπέμβαση ἀποτελεσματικὴ καὶ κοινωνικὰ δίκαιη, πρέπει νὰ ἐξασφαλίζει στὸν ὄρεινὸν πληθυσμό, φορέα καὶ ἐφαρμοστὴ τοῦ προγράμματος, ἓνα ἀνθρώπινα ἀνεκτὸ βιοτικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε ἄλλος δευτερεύων οἰκονομικὸς κλάδος στὸν ὄρεινὸν ἄνω (μελισσοκομία, ἀλιεία, κυνήγι, οἰκοτεχνία, τουρισμὸς κλπ.) πρέπει νὰ γίνει ἐντεταγμένος στὸ γενικὸ ρυθμιστικὸ σχέδιον σὰν κλάδος μιᾶς ἐνιαίας οἰκονομίας, τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας.

Κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια θεώρηση, οὔτε οἱ κύριοι παραγωγικοὶ κλάδοι, οὔτε οἱ δευτερεύοντες καὶ οἱ συμπληρωματικοί, μποροῦν νὰ ἀντιμετωπίζονται χωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητα, σὰν αὐτοτελῆ μερικότερα προβλήματα. Κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ κοινωνικὴ πρόνοια κ' ἡ δημοσία ἀντίληψη παίρνουν ἄλλο νόημα στὸν ὄρεινὸν ἄνω καὶ γιὰ τὸν ὄρεινὸν πληθυσμό. Γίνονται ἄμεση παραγωγικὴ ἐπέμβαση, μέσα στήριξης τῆς οἰκονομίας τοῦ ὄρεινῶν γενικότεροι λόγοι ἐπιβάλλουν τὴ διαταραχὴ τῆς.

Γ' Οἱ συνθήκες τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας στὴν Ἑλλάδα

Σὲ λίγες χώρες τοῦ κόσμου ἡ αὐτοτελὴς αὐτὴ θεώρηση τῆς ὄρεινῆς οἰκονομίας θρῖσκει τὴ δικαίωση πού βρίσκει στὶς συνθήκες τῆς χώρας μας. Ὅσα λοιπὸν πρὸ πάντων σημειώσαμε, γίνονται πρὸ καταληπτὰ, τοποθετούμενα στὶς δικές μας συνθήκες, ὅπως ἔχουν διαμορφωθεῖ σήμερον.

Ἡ χώρα μας εἶναι πραγματικὰ μιὰ κατ' ἐξοχὴν ὄρεινὴ χώρα, ὅσο λίγες ἄλλες στὸν

κόσμον, ὅπως μιὰ ματιὰ σ' ἓναν ἀνάγλυφο χάρτη μπορεῖ νὰ τὸ δείξει.

Ἀπὸ μιὰ συνολικὴ χερσαία ἐπιφάνεια 132.562 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα μόνον 13.000 τετρ. χιλ., ἓνα ποσοστὸ δηλ. μόλις 9,8% εἶναι ἔδαφος καθαρὰ πεδινὸν κι αὐτὸ διασκορπισμένο σὲ 12 μικρὲς (30 - 200 τετρ. χιλ.) καὶ 18 κάπως μεγαλύτερες (μέχρι 1.200 τετρ. χιλ.) πεδιάδες.

Ένα ακόμα ποσοστό 11,0% (14.388 τετρ. χιλιάμ.), χωρίς νάναι απόλυτα πεδινό, κατατάσσεται στον πεδινό χώρο, γιατί έχοντας κλίσεις κάπως ελαφρές, είναι σχετικά κατάλληλο για μόνιμη αποδοτική γεωργική και δενδροκομική καλλιέργεια.

Άλλα 2.000 τετρ. χιλιάμ. κατέχουν οι λίμνες, οι ποταμοί, οι οίκισμοί και άλλες μη καλλιεργούμενες πεδινές εκτάσεις.

Το σύνολο έτσι του πεδινού χώρου της χώρας μας, 29.388 τετρ. χιλ., μόλις φθάνει το 22,26% της συνολικής χερσαίας επιφάνειάς της, ολόκληρη δε ή υπόλοιπη έκταση των 103.174 τετρ. χιλιάμ., το 77,74% δηλ. της ελληνικής γής, είναι έδαφος όρεινό.

Στη χώρα μας δηλ. δεσπόζει απ' άκρη σ' άκρη της και μέχρι τα μικρότερα της νησάκια ένας τεράστιος όρεινος χώρος, κ' έτσι ο μικρός μας τόπος προβάλλει ακόμα πιο μικρός σαν τόπος γεωργικός.

Ο όρεινός μας μάλιστα χώρος έχει μια φυσική έντονα ανάγλυφη όψη. Άλλεπάλληλες οι άλυσίδες των ψηλόκορφων βουνών. Σε μια τόσο μικρή γωνιά της γής, ή φύση συσσωρεύσε πενήντα και πλέον ξέχωρα βουνά με κορυφές γύρω στα 2.000 και μέχρι 2.500 και πάνω μέτρα. Πλαγιές απότομες, απόκρημνες. Βαθειές κι απότομες χαραδρώσεις και φαράγγια. Άπειρα νησιά και νησάκια, βουνά κι αυτά σκέτα, σκορπισμένα άτακτα στο πέλαγος. Άκρογιαλιά έντονα δαντελωτή, βαθιά χωμένα μέχρι τα πόδια των βουνών. Στοιχεία θετικά για μια ρομαντική φυσιολατρική θεώρηση του τόπου, άρνητικά όμως για την παραγωγική του αξιολόγηση.

Οι κλιματικές συνθήκες, δύσκολες κι αυτές ως ένα βαθμό. Σε μεγάλο μέρος και ιδιαίτερα στα νησιά, την Πελοπόννησο και τις παράκτιες περιοχές επικρατούν συνθήκες μεσογειακού κλίματος. Ζεστό και ξηρό καλοκαίρι με έντονη εξάτμιση. Βροχές άκανόνιστες, απότομες, ραγδαίες.

Για λόγους γεωγραφικούς, έθνολογικούς

και ιστορικούς, ο τόπος μας κατοικήθηκε πυκνά από πολύ νωρίς, μερικές χιλιάδες χρόνια πριν. Πολλές δε φορές στην ιστορική πορεία ο ντόπιος πληθυσμός του άπωθήθηκε στην όρεινη άπρόσιτη περιοχή, όπου άναγκάστηκε να ζήσει καλλιεργώντας αυτό το δύσκολο και φτωχό έδαφος. Και σήμερα ακόμα, έναν και πλέον αιώνα μετά την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, ο όρεινός μας χώρος είναι σχετικά πυκνοκατοικημένος. Είκοσιτέσσερις δήμοι και 2.814 κοινότητες είναι κατεσπαρμένοι στον όρεινο χώρο. 1.670.000 άτομα, το 21,9% του πληθυσμού της χώρας, ζούν καλλιεργώντας κ' έκμεταλλευόμενα έδαφος με όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του όρεινού εδάφους. Η άγροτική μας οικονομία για τα 34,6% του άγροτικού μας πληθυσμού στηρίζεται στις παραγωγικές δυνατότητες του όρεινού χώρου.

Άμεση συνέπεια της πυκνής αυτής κατοίκησης υπήρξε ή έντατική, δυσανάλογη κι αντίθετη προς τις φυσικές συνθήκες και δυνατότητες, έκμετάλλευση του όρεινού εδάφους, με άποτέλεσμα την υποβάθμιση και κατάπτωση του και την δημιουργία δυσμενών υδρονομικών συνθηκών. Άκολουθεί, φυσιολογικά, χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης του όρεινού πληθυσμού κι απ' αυτό μια ακόμα χειροτέρευση της παραγωγικής και υδρονομικής διάταξης.

Είναι γνωστές οι άθλιες συνθήκες υπό τις οποίες ζει σήμερα ο πληθυσμός αυτός, το άπελπιστικά χαμηλό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο, χαμηλότερο και των φτωχότερων άπόρων των πόλεων. Άρκετά έχουν διεκτραγωδηθεί και άρκετά διαφημισθεί κ' έξω απ' τα όρια της χώρας.

Η άθλια έξ άλλου υδρονομική κατάσταση, συχνά - πυκνά φανερώνεται με δραματικές καταστροφές.

Άς δούμε όμως την κατάσταση αυτή φωτισμένη με μερικά συγκεκριμένα στατιστικά στοιχεία.

Δ' Οι συνθήκες παραγωγής και εισοδήματος στον όρεινο χώρο της Ελλάδας

α) Γεωργία και δενδροκομία

Σε 6.800.000 στρ. υπολογίζονταν το 1954 οι εκτάσεις του όρεινού χώρου που καλλιεργούνταν γεωργικά και δενδροκομικά, ένα μόλις 6,6% της συνολικής του έκτασης. Πρόκειται φυσικά για εκτάσεις με σχετικά μικρή παραγωγικότητα, διασκορπισμένες κατά μικρά τεμάχια στα κάπως καταλληλότερα σημεία του όρεινού χώρου, χωράφια με μεγάλες κλίσεις που δέν προσφέρονται για συγχρονισμένα καλλιεργητικά συστήματα και μέσα.

Άντιστοιχούν 19 στρ. σε κάθε πενταμελή όρεινη οικογένεια, έναντι 35 στρ. που αντιστοιχούν στην οικογένεια του πεδινού άγρότη.

Η συνολική άκαθάριστη άξία των προϊόντων γεωργικής και δενδροκομικής καλλιέργειας στον όρεινο χώρο έκτιμήθηκε για το 1954 σε 2.026 έκατομ. δραχμές που δίνουν μέση άκαθάριστη κατά στρέμμα καλλιεργούμενης γής άπόδοση μικρότερη των 300 δρχ. ενώ ή αντίστοιχη άπόδοση των πεδινών καλλιεργειών περνά τις 480 δρχ. Έτσι, για κάθε όρεινη άγροτική οικογένεια αντιστοιχεί μέση άκαθάριστη έτήσια πρόσοδος από γεωργία και δενδροκομία σχεδόν ίση με το 1/3 της αντίστοιχης πρόσόδου της πεδινής.

Πρέπει όμως να σημειωθεί, ότι στη μακράιωνη πυκνοκατοίκησή του ο όρεινός χώρος έχει υποστεί μια πολύ πιο έκτεταμένη

γεωργική έκμετάλλευση. Πολλαπλάσια έκτασή του έχει έκχερσωθεί ή ρογγισθεί. Και στα πιο άπιθανα άπρόσιτα σημεία του βρίσκουμε να χει περάσει το άλέτρι για μιá πενιχρή προσωρινή καλλιέργεια, αφήνοντας το έδαφος σε λίγα χρόνια όλοτελα άγρονο ξεπλυμένο κ' έρμαιο στην παράσυρση και στη διάβρωση. Γιόση είναι ή έκταση, είναι δύσκολο να καθορισθεί, μπορεί όμως να υποστηριχθεί ότι ή βασικότερη αίτία τής χειμαρρικότητας τής χώρας μας είναι αυτές οι άλόγιστες έκχερσώσεις.

Και σήμερα ακόμα, ή έκχερσωτική αυτή τάση, παρ' όλα τα άυστηρά μέτρα τών αρχών, δέν έχει σταματήσει. Όλοένα και νέα σημεία του όρεινού χώρου προσβάλλονται, και όλοένα παλιές καλλιέργειες έξαντλημένες πια έγκαταλείπονται και προστίθενται στις πηγές χειμαρρικότητας τής χώρας. Κάτω μάλιστα άπ' την πίεση τής στενότητας γής, τής έλλειψης δηλ. έπαρκούς οικονομικού υπόβαθρου του όρεινού πληθυσμού κι αυτό ακόμα το έπίσημο κράτος μελετά και υπόσχεται να άποδώσει στην καλλιέργεια έκτάσεις που ή άναρχία τών παραγωγικών σχέσεων διέσωσε ως τώρα άπ' την έκχέρσωση.

β) Κτηνοτροφία

Όλόκληρη σχεδόν ή υπόλοιπη έκταση του όρεινού χώρου (96.362.000 στρ. ή το 93,4%) με έξαιρεση μόνο μερικά προστατευόμενα δάση και λεκάνες χειμάρρων, είναι στην άπόλυτη διάθεση τής όρεινής κτηνοτροφίας. Η έκμετάλλευση αυτή δίνει μιá συνολική άκαθάριστη έτήσια πρόσοδο 1.225 έκατ. δρχ. που σημαίνει μέση έτήσια άκαθάριστη κατά στρέμμα άπόδοση 13 δραχμών, σε κάθε μιá δε άπ' τις 350.000 περίπου όρεινες άγροτικές οίκογένειες ένα μέσο άκαθάριστο εισόδημα 3.500 δραχμών.

Η κτηνοτροφία έξ άλλου στον πεδινό χώρο, έκμεταλλευόμενη μιá έκταση μόνο 3.000.000 στρ. και τα ύποπροϊόντα τής γεωργικής παραγωγής, άποδίδει προϊόντα συνολικής άκαθάριστης άξίας 4.597 έκατ. δρχ., παρέχοντας έτσι στον πεδινό άγρότη ένα μέσο έτήσιο άκαθάριστο εισόδημα διπλάσιο άπό δ,τι ή όρεινή στον όρεινό άγρότη.

Η πενιχρότητα αυτή του κτηνοτροφικού εισοδήματος (13 δρχ. το στρέμμα) είναι μιá συγκεκριμένη άπόδειξη δυο παράλληλων γεγονότων. Τής ξεπεσμένης παραγωγικής ικανότητας του όρεινού βοσκητικού χώρου και τής άπελπιστικά χαλαρής και καθυστερημένης μορφής τής όρεινής μας κτηνοτροφίας.

Ένα σημαντικό μέρος του βοσκητικού αυτού χώρου γύρω στα 23.000.000 στρέμ. (22,3%), είναι όλοτελα, και για χαλαρή ακόμα κτηνοτροφική έκμετάλλευση, άχρηστο. Διαβρωμένες έπιφάνειες, άποσκελετωμένοι βράχοι με έλάχιστα ίχνη βλάστησης, άπρόσιτοι και για τα γίδια άκόμη. Ένα ακόμα μέρος κάπου 5.000.000 στρ. καλυμμένο άπό πυκνά δάση, δέν προσφέρει ίκανοποιητική βοσκή. Η υπόλοιπη έκταση 70.000.000 στρ.,

είτε όλοτελα γυμνή, είτε δασωμένη, είτε θαμνοσκεπής ή με άραιά δένδρα, δέχεται την πίεση μιás παράλογα διογκωμένης κτηνοτροφίας, γιδιών και προβάτων κατά κύριο λόγο, με συνέπεια την άνισόμερη υπερβόσκηση και τη συνεχή κατάπτωση τών βοσκητικών της δυνατοτήτων.

Σ' αυτή την ξεπεσμένη βοσκητικά έκταση βόσκουν είτε μόνο το καλοκαίρι είτε όλοχρο-νίς: 5.250.000 πρόβατα, 3.550.000 γίδια, 200.000 γελαδικά και 300.000 ζώα φόρτου. Η μέση δηλ. έτήσια βοσκοφόρτωση τής έκτασης κυμαίνεται γύρω στα 3,2 στρέμματα κατά κεφαλή μικρού ζώου, ενώ ή βοσκοϊκανότητά τής υπό τις σημερινές συνθήκες δε φτάνει ούτε για 10 στρέμματα κατά κεφαλή.

Συνέπεια τής άντιπαραγωγικής αυτής υπερφόρτισης είναι άφ' ενός μόν ή συνεχής υποβάθμιση τών βοσκοτόπων, ή φθορά του έδάφους τους και ή χειροτέρευση τών υδρονομικών συνθηκών, άφ' έτέρου δε ή συνεχής μείωση, ποιοτική και ποσοτική, τής κτηνοτροφικής παραγωγής και ή χρησιμοποίηση ειδών και φυλών ζώων μειωμένης παραγωγικότητας.

Η όρεινή δηλ. κτηνοτροφία, κρατώντας δεσμευμένο ένα ζωϊκό κεφάλαιο 3.000 έκατομ. δρχ., έκμεταλλεύεται άποκλειστικά σχεδόν και με άπώτερες ζημιές, μιá έκταση 70.000.000 στρ. (έθνικό κεφάλαιο άξίας τουλάχιστον 15.000 έκατομ. δραχμών) για να δώσει, άπασχολώντας και 30 έκατ. ήμερομίσθια (άξίας τουλάχιστον 1.000 έκατ. δρχ.), μιá άκαθάριστη πρόσοδο 1.225 μόλις έκατ. δραχμών.

γ) Τά δάση

Σε 20.080.000 στρ. ύπολογίζουν οι τελευταίες στατιστικές την έκταση τών δασών τής χώρας μας. Ένα πολύ μικρό μέρος έχει άπομείνει στην πεδινή περιοχή. Το μεγαλύτερο 19.200.000 στρ. περίπου, έχει διασωθεί στην όρεινή περιοχή. Ο όρεινός μας χώρος φέρεται έτσι δασοκαλυμμένος κατά τα 18,61% σε ποσοστό δηλ. άπελπιστικά μικρό για τις συνθήκες του όρεινού μας χώρου.

Η συνολική άκαθάριστη πρόσοδος άπ' τα όρεινά αυτά δάση έκτιμήθηκε για το 1954 σε 543 έκατ. δραχμές, που άντιστοιχούν σε μέση κατά στρέμμα άπόδοση 28 δρχ. Το εισόδημα αυτό το ύπολογίζουμε όλόκληρο σαν άκαθάριστο εισόδημα του όρεινού πληθυσμού, μ' όλο που όπως θα δούμε άργότερα, ένα μεγάλο μέρος του, περισσότερο άπό το μισό, περιέρχεται σε πρόσωπα ξένα προς τον όρεινό πληθυσμό.

Το δάσος είναι άναμφισβήτητα ή καταλληλότερη μορφή καλλιέργειας του όρεινού έδάφους και ιδιαίτερα για τις συνθήκες τής χώρας μας. Είναι κατ' αρχήν το ασφαλέςτερο φυσικό προστατευτικό έδαφοκάλυμμα, ένας φυσικός ζωντανός μηχανισμός που συγκρατεί και πλουταίνει το έδαφος και στις ίσχυρότερες ακόμα κλίσεις και το τελειότερο μέσο τιθάσσευσης τών όμβρίων ύδάτων. Στο

έσωτερικῶς δασοκαλυμμένο ὄρεινὸ ἔδαφος εἶναι σπανιώτατα τὰ χειμαρρικὰ φαινόμενα κ' οἱ διαβρώσεις, πλούσια δὲ τὰ πηγαῖα νερά. Εἶναι κοινὴ ἔμπειρία τοῦ λαοῦ μας ὅτι κάθε καταστροφή τοῦ δάσους φέρνει σειρὰ καταστροφῆς καὶ λειψυδρία. Εἶναι ἐξ ἄλλου τὸ ἴδιο καὶ μιὰ πλούσια καὶ ἀποδοτικὴ παραγωγικὴ πηγὴ, συνιστώντας τὴν οἰκονομικότερη ἐκμετάλλευση γιὰ τέτοια ὄρεινὰ ἔδαφη.

Παλιότερα, στὴν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι σχεδὸν τὰ τελευταῖα τῆς τουρκοκρατίας χρόνια, τὸ δάσος ἦταν πολὺ περισσότερο ξαπλωμένο στὴ χώρα μας καὶ ἀνάλογα πολὺ περιορισμένη ἡ χειμαρρικότητά. Ἄς θυμηθοῦμε τὶς εἰδυλλιακὲς περιγραφὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τῆς πλούσιας τότε δασικῆς βλάστησης, μὲ τὸ θηραματικὸ τους πλοῦτο καὶ τὰ πλούσια κυλιόμενα νερά. Ἄς σκεφθοῦμε ὅτι ὁ Ἰλισσὸς κι ὁ Κηφισσὸς ἦταν πάντοτε ποταμοὶ κι ὅτι στὴν ἀρχαία φιλολογία δὲ βρίσκουμε οὔτε νύξη γιὰ πλημμυρικὲς καταστροφὲς καὶ κατακλύσεις. Ἡ χειμαρροποίηση τῆς χώρας μας εἶναι φαινόμενο σύνδρομο τῆς ἀποδάσωσης καὶ μεγαλώνει ὅσο καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας προχωρεῖ ἡ ἀποδάσωση.

δ) Ἄλλοι παραγωγικοὶ κλάδοι

Λίγοι ἀκόμα δευτερεύοντες παραγωγικοὶ κλάδοι συμβάλλουν αἰσθητὰ στὴ διαμόρφωση τοῦ ὄρεινοῦ εἰσοδήματος.

Ἡ μελισσοκομία εἶναι μιὰ παραγωγὴ προσαρμοσμένη γιὰ τὸν ὄρεινὸ χῶρο, τὸ συνολικὸ τῆς ὅμως ἀκαθάριστο εἰσόδημα (μαζὶ μὲ τὴν παραγωγὴ χλωρῶν κουκουλιῶν) μόλις φθάνει τὰ 28 ἑκατ. δραχ. ἔναντι ἀντίστοιχης ἀπόδοσης 50 ἑκατ. δραχμῶν τῆς πεδινῆς περιοχῆς.

Στὸ ὄρεινὸ εἰσόδημα περιλαμβάνουμε καὶ τὸ εἰσόδημα ἀπ' τὴν ἀλιεία τῶν ὄρεινῶν λιμνῶν καὶ ποταμῶν (ἀσήμαντο σχεδὸν) καὶ ἀπ' τὴν ἀλιεία στὶς φτωχὲς νησιώτικες περιοχὲς καὶ τὰ παράλια ποὺ δὲν ἔχουν πεδινὸ παραγωγικὸ χῶρο. Ἡ ἀκαθάριστη ἀπ' αὐτὴν πρόσσοδος ἔχει ἐκτιμηθεῖ γιὰ τὸ 1954 σὲ 200 ἑκατομ. δραχ. ἔναντι 220 ἑκατομ. ποὺ ἀποδίδονται στὴν ὑπόλοιπη πεδινὴ περιοχή.

Στὸ εἰσόδημα τοῦ ὄρεινοῦ χῶρου προστίθεται, τέλος, καὶ τὸ εἰσόδημα ἀπ' τὰ ἐμβάσματα τῶν ξενητεμένων καὶ ἄλλες μικρότερης σημασίας πηγές, ποὺ γιὰ τὴν ἀπλούστευση τῶν ὑπολογισμῶν συμψηφίζεται μὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ὄρεινοῦ εἰσοδήματος ποὺ διαφεύγει σὲ πρόσωπα ξένα πρὸς τὸν ὄρεινὸ χῶρο (γαιοκτῆτες, αὐτοκινητιστὲς κλπ.).

ε) Σύνολο παραγωγῆς καὶ εἰσοδήματος

Βρίσκουμε ἔτσι, ὅτι συνολικὰ στὸν ὄρεινὸ χῶρο παράγεται ἀκαθάριστο, ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευση τῆς γῆς, ἐτήσιο εἰσόδημα (στοιχεῖα 1954) 4.022 ἑκατ. δραχ., ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ μέση κατὰ στρέμμα ἀπόδοση τοῦ συνόλου τοῦ ὄρεινοῦ ἔδαφους 39 μόλις δραχμῶν. Ἀντίστοιχα, στὴν πεδινὴ περιοχή πα-

ράγεται ἐτήσιο ἀκαθάριστο εἰσόδημα 16.242 ἑκατ. δραχ., ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ μέση κατὰ στρέμμα ἀπόδοση 590 δραχ. Τὸ ἔδαφος ἔτσι τῆς ὄρεινῆς περιοχῆς, ποὺ συνιστᾶ τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ ἔδαφους τῆς χώρας, βρίσκεται 15 φορές φτωχότερο σὲ ἀπόδοση ἀπ' τὸ πεδινό, ποῦναι λιγότερο ἀπ' τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ἐλληνικῆς γῆς.

Ἀφαιρώντας ἀπ' τὴν ἀκαθάριστη αὐτὴ ἀξία τῆς παραγωγῆς τοῦ ὄρεινοῦ χῶρου, τὰ ἔξοδα μόνο παραγωγῆς, κάπου 416 ἑκατ. δραχ., βρίσκουμε καθαρὸ γεωργικὸ εἰσόδημα τοῦ πληθυσμοῦ, μαζὶ μὲ τὴν ἀξία τῆς ἐργασίας τοῦ ἀγρότη καὶ τῆς οἰκογένειάς του 3.106 ἑκατ. δραχ., ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο εἰσόδημα τῆς πεδινῆς περιοχῆς φθάνει τὰ 8.175 ἑκατ. δραχ. Μὲ τὸ καθαρὸ αὐτὸ εἰσόδημα καλύπτει ὁ ὄρεινὸς ἀγρότης γιὰ τὶς ἡμέρες ποὺ ἀπασχολεῖται ἓνα ἡμερομίσθιο 42 δραχ. καὶ δὲν τοῦ μένει τίποτε γιὰ πρόσσοδο ἀπ' τὴ γῆ του κι ἀπ' τὸ κεφάλαιο ποὺ διαθέτει (ζῶα, ἐργαλεῖα, ἐγκαταστάσεις κλπ.)

Οἱ στατιστικὲς τοῦ 1954 ὑπολογίζουν ἐλάχιστο ὄριο συντήρησης μιᾶς ἀγροτικῆς οἰκογένειας 11.000 δραχ., βρίσκουν δὲ ὅτι τὸ μέσο ἐτήσιο γεωργικὸ οἰκογενειακὸ εἰσόδημα ἔφθασε τὶς 11.290 δραχ. Ἄν τώρα διαχωρίσουμε τὰ πράγματα, βρίσκουμε ὅτι τὸ μέσο οἰκογενειακὸ ἐτήσιο εἰσόδημα τοῦ μὲν ὄρεινοῦ ἀγρότη ἦταν 8.977 δραχ., τοῦ δὲ πεδινοῦ ἀγρότη 12.500 δραχ.

Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι πολλὲς ὄρεινὲς οἰκογένειες ζοῦν μὲ εἰσόδημα μικρότερο κ' ἀπ' αὐτὲς τὶς 8.977 δραχ., ποὺ μόλις φθάνει τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ ἐλάχιστου ὁρίου συντήρησης. Τὸ μέσο αὐτὸ εἰσόδημα κατεβαίνει τόσο χαμηλότερα, ὅσο βαθύτερα στὴν ὄρεινὴ περιοχή μπαίνουμε. Ἐκεῖ θὰ βροῦμε χωρὶὰ ὀλόκληρα νὰ ζοῦν μὲ μέσο εἰσόδημα ὀλοκλήρου τοῦ χωριοῦ κάτω κι ἀπ' τὶς 6.000 δραχ. Τὸ ἴδιο τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας ἀποκαλύπτει μὲ μιὰ ἔρευνά του τὸ 1952, ὅτι τὰ 64,4% τοῦ ὄρεινοῦ πληθυσμοῦ ζεῖ μὲ μέσο οἰκογενειακὸ ἐτήσιο εἰσόδημα μεταξὺ 2.000 καὶ 6.000 καὶ ὅτι ἔτσι βρίσκονται πολλὲς οἰκογένειες μὲ εἰσόδημα κατώτερο καὶ τῶν 2.000 δραχ.

Ἐνδεικτικὸς τῆς ἀθλιότητος τῆς ὄρεινῆς μας οἰκονομίας εἶναι καὶ ὁ δείκτης ἀπασχόλησής του. Διακόσια ἐξήντα ἑκατ. ἡμερομίσθια τὸ χρόνο μπορεῖ νὰ διαθέσει ὁ ὄρεινὸς πληθυσμός. Γιὰ τὸ 1954 ὁ μέσος ὄρος ἀπασχόλησής του ἐκτιμήθηκε σὲ 72.922.000 ἡμερομίσθια. Αὐτὸ δίνει μιὰ νόμιμη ὑποαπασχόληση τοῦ ὄρεινοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, κατὰ 70%.

στ) Οἱ νεώτερες ἐξελίξεις

Ἀπ' τὸ 1954, στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται τὰ κύρια παραγωγικὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέσαμε ὡς τώρα, πέρασε μιὰ ὀλόκληρη δεκαετία, μιὰ δεκαετία «ἐργων», «ἀνασυγκρότησης», «παραγωγικῶν ἐπενδύσεων» καὶ κυρίως μεγαλεπήβολων προγραμμάτων.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πιστέψει κάποια ἀλλαγὴ, κάποια βελτίωση. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι στὸν ὄρεινὸ τουλάχιστο χῶρο οἱ

παραγωγικές συνθήκες έχουν μάλλον χειροτερέψει. Δεν έχουμε τη δυνατότητα να το αποδείξουμε με νεώτερα στοιχεία, έχουμε όμως τη δυνατότητα να παρουσιάσουμε χαρακτηριστικά ένδεικτικά γεγονότα.

Είναι διαπιστωμένο, ότι η γεωργική καλλιέργεια στον όρεινο χώρο με κάποια ίσως εξαίρεση της καπνοκαλλιέργειας στις βόρειες περιοχές, έχει υποστεί από τότε μια διπλή κατ'έκταση και κατ'άξίαν παραγωγής πτώση. Η καλλιέργεια των όρεινων χωραφιών κάτω απ' το συνεχώς αυξανόμενο κόστος παραγωγής και την ταυτόχρονη μείωση της τιμής των γεωργικών προϊόντων, γίνεται ολοένα και περισσότερο ασύμφορη. Ένα-ένα τα χωράφια του όρεινου χώρου, περνώντας την όριακή αποδοτικότητα, εγκαταλείπονται και κατά χιλιάδες στρέμματα η γη περιέρχεται στην κατάσταση του χέρσου βοσκοτόπου. Ακόμα και μια φυσική αναδάσωση τέτοιων χωραφιών έχει διαπιστωθεί σε πολλές περιοχές.

Η γενικότερη κρίση της κτηνοτροφίας μας, διαπιστωμένη κι αυτή και με έκδηλες τις συνέπειες, είναι φυσικό να έχει πλήξει πρώτα και περισσότερο τον ασθενέστερο τομέα της όρεινης κτηνοτροφίας, όπου επικρατούν περισσότερο πρωτόγονες συνθήκες.

Στον όρεινο έξ' άλλου χώρο έκδηλώθηκε το πρώτο κύμα της τελευταίας μετανάστευσης. Απ' εκεί έφυγαν και φεύγουν ακόμα τα γερότερα εργατικά χέρια είτε προς την Γερμανία είτε προς τον κάμπο και τις μεγάλες πόλεις. Έτσι, ολοένα και περισσότερο η όρεινη παραγωγή εγκαταλείπεται στα πιο αδύναμα γεροντικά και παιδικά χέρια.

Είσοδημα από τα δάση μόνο παρουσιάζεται τώρα τελευταία με κάποια άνοδο. Αυτό όμως οφείλεται αποκλειστικά στην ένταση κ' επέκταση των κρατικών εκμεταλλεύσεων, που όχι μόνο δεν ωφελούν τον όρεινο πληθυσμό μα αντίθετα, μειώνουν το απ' αυτό απόλυτο εισόδημά του. Απόδειξη ή αντίδραση κ' η αγανάκτηση των δασεργατών στις κρατικές εκμεταλλεύσεις, που όση ιδιοτέλεια ή έλλειψη κατανόησης του συμφέροντός τους κι αν θελήσουμε να τους αποδόσουμε, στο βάθος μένει η στέρηση κεκτημένων δικαιωμάτων τους σε έναν πόρο ζωής.

Βέβαια, στο διάστημα αυτό διατέθηκαν απ' το δημόσιο προϋπολογισμό και τις επενδύσεις σημαντικά ποσά στον όρεινο χώρο για μικρά ή μεγαλύτερα έγγειοβελτιωτικά έργα. Δεν υπάρχει λόγος να αμφισβητήσουμε τη σκοπιμότητά τους και τον καλό τρόπο διάθεσής τους. Δεχόμαστε ότι ανεξάρτητα απ' την μακρόπνοη ωφελιμότητά τους, συνέβαλαν και στην άμεση αύξηση του εισοδήματος του όρεινου πληθυσμού, τουλάχιστον με τη μορφή ημερομισθίων για τη δουλειά που πρόσφερε. Πόση όμως είναι αυτή η αύξηση του εισοδήματος; Και το 50% ακόμη των πιστώσεων ν'αχει περάσει στα χέρια του όρεινου πληθυσμού, δίνει μια αύξηση του εισοδήματός του κατά 200 - 300 εκατομ. δραχμές που δεν είναι ικανό όχι μόνο το έλλειμμα να καλύψει μα ούτε την αντίστοιχη μείωση των τελευταίων ετών.

Τελικά λοιπόν πρέπει να δεχθούμε, ότι μόνο η διαρροή του όρεινου πληθυσμού προς τις πόλεις και τα ξένα είναι δυνατό να επέτυχε απ' το 1954 και δώθε κάποια βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στον όρεινο χώρο.

Ε' Υδρονομικές και προστατευτικές συνθήκες

Πολύ πιο αποκαρδιωτική είναι η εικόνα της υδρονομικής κατάστασης, στον όρεινό μας χώρο.

Πεντακόσιοι και πλέον καταστρεπτικοί χειμαρροί δρουν σ' όλη τη χώρα, προκαλώντας, είτε με τη βραδεία ενέργειά τους είτε με απότομες πλημμύρες, ανυπολόγιστες ζημιές στον πεδινό χώρο, στις καλλιέργειες, στις αστικές εγκαταστάσεις, σε πολύτιμα και πολυδάπανα τεχνικά έργα, σκορπώντας και το θάνατο ακόμα σε ζώα και ανθρώπους. Εκατοντάδες όρεινα χωριά κατολισθαίνουν αφανιζόμενα ή βρίσκονται υπό την απειλή της κατολίσθησης. Ο κύριος και γι' αυτά λόγος είναι η δραστηριότητα των χειμάρρων.

Τέτοιες έντυπια καταστροφές ακούμε συχνά πυκνά και τότε βλέπουμε το ενδιαφέρον της πολιτείας να εκδηλώνεται με λίγα μέτρα ανακούφισης των παθόντων και με μερικές υποσχέσεις για μέτρα πρόληψης της επανάληψής τους.

Πολύ όμως μεγαλύτερες είναι οι ζημιές που γίνονται απ' τους πιο συγκρατημένους χειμάρρους και χειμαρροπόταμους, αυτούς που

κρατούν μεγάλες εκτάσεις συνεχώς πλημμυρισμένες, αυτούς που προσχώνουν και άχρηστεύουν σιγά-σιγά μα σταθερά καλλιεργήσιμες εκτάσεις, γεφύρια, άρδευτικά και ύδρευτικά έργα και λιμάνια. Πέρα απ' τις έντυπια αυτές ζημιές που κάποια εκτίμησή τους μπορεί να γίνει (ένα-δυο δισεκατομμύρια δραχμές), είναι και οι έμμεσες ζημιές που δεν τις υποψιάζονται, με τεράστιες δαπάνες εξουδετέρωσης. Κι αυτές όπως κ' οι πρώτες, θεωρούνται απ' τον πολύ κόσμο και τις επίσημες αρχές σαν είδος θεομηνίας, φυσιολογικά συνδεμένες με τον τόπο μας.

Λίγοι νοιώθουν ότι η χειμαρρικότητα αυτή της χώρας μας έχει άμεση σχέση με την κατάσταση της οικονομίας και των παραγωγικών σχέσεων στον όρεινο χώρο, ότι είναι άμεσο αποτέλεσμα διαταραχής της ισορροπίας των φυσικών δυνάμεων στον όρεινο χώρο, της ανατροπής της ομαλής διεργασίας των φυσικών και οικονομικών παραγόντων από ωφέλιμη για την όλη μας οικονομία, σε βλαπτική και καταστροφική.

Γιατί πραγματικά εξετάζοντας τις υδρονομικές συνθήκες στον όρεινό χώρο, πρέπει να αποτιμήσουμε και την αποθετική τους ζήμια, που προκύπτει απ' την απώλεια των χρήσιμων φυσικών δυνατοτήτων.

Πάνω από 120 δισεκατομμύρια κυβικά νερό δέχεται κάθε χρόνο ο όρεινός μας χώρος, σε βροχή, χιόνι και χαλάζι. Το νερό αυτό, κάτω από όρισμένες συνθήκες, αποκτᾶ εκεί μιὰ τεράστια άρδευτική και ένεργειακή δυνατότητα. Οι συνθήκες αυτές δέν είναι άλλο από μιὰ έπαρκή ανάλογη κάλυψη δάσος: στις μεγάλες κλίσεις, χλόη στις μικρότερες και αντίστοιχα έργα συλλογής, υδρομάστευσης και αποχέτευσης. Οι πλούσιες βλαστικές δυνατότητες τής χώρας μας θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν την πρώτη συνθήκη, ή αντίληψη και ή έργατικότητα του λαού μας θα έδινε τή δεύτερη.

Ποιά όμως είναι ή σημερινή κατάσταση; Τί γίνεται όλο αυτό το πολύτιμο νερό κι ώς ποιό βαθμό αξιοποιείται έτσι; Στοιχεία δέν έχουμε να παραθέσουμε, μπορούμε όμως να τονίσουμε μερικά χαρακτηριστικά φαινόμενα και γεγονότα.

Μιὰ χούφτα κάμπος, στα πόδια τής τεράστιας αυτής συλλεκτήριας λεκάνης νερού, που θάπρεπε νάναι μιὰ τεράστια ύδατοδεξαμενή,

ΣΤ' Τὰ αΐτια

Τὰ βαθύτερα αίτια τής άθλιας αυτής κατάστασης τής όρεινής μας οίκονομίας δέν είναι δύσκολο να τα δούμε στα ίδια βαθύτερα αίτια που κρατούν την χώρα μας γενικά στην κατηγορία υπανάπτυκτης χώρας. 'Η όρεινή οίκονομία απ' τή φύση και τή μορφή της είναι φυσικό να θρίσκει επί κεφαλής τής γενικής καθυστέρησης. Για να θρεθεί όμως μιὰ λύση του προβλήματος αυτού τής όρεινής οίκονομίας, χρειάζεται μιὰ αναλυτικότερη έρευνα των αίτιων εκείνων που, δρώντας ειδικά εκεί, την κρατούν σ' αυτήν την αποκαρδιωτική πισοδρομηση.

'Η μορφή τής ιδιοκτησίας είναι ή πρωταρχική αίτια. Στον όρεινό χώρο ή γή, μισόν αιώνα μετά την απόδοση τής πεδινής γής στους καλλιεργητές της, εξακολουθεί να μην ανήκει στον παραγωγό της. 'Εξακολουθεί ακόμα υπό διάφορες μορφές να επικρατεί φεουδαρχικό σύστημα ιδιοκτησίας, με όλα τα βάρη, άμεσα ή έμμεσα, και υποχρεώσεις τής κολληγικής σχέσης. 'Ακόμα και μεγάλο μέρος των καλλιεργούμενων χωραφιών δέν ανήκει στους καλλιεργητές.

Τὰ δάση, σχεδόν κατά κανόνα, ανήκουν στο Δημόσιο, σε ιδρύματα, σε μοναστήρια, στον ΟΔΕΠ ή και σε φυσικά πρόσωπα, άστούς μεγαλοκτηματίες. Κι όταν ακόμα είναι κοινοτικά ή ανήκουν σε συνεταιρισμούς μικροϊδιοκτητών, το Κράτος είναι ο ουσιαστικός διαχειριστής και ιδιοκτήτης με τον

παραμένει απότιστος και κατάξερος, όταν ο άλλος κόσμος κοντεύει να ύδρεύσει τις έρημους. Μεγαλαυχούν οι κυβερνήσεις μας όταν έπιτυγχάνουν την άρδευση μερικών χιλιάδων στρεμμάτων με δαπάνη που αν διατίθενταν όπως έπρεπε στον όρεινό χώρο, θάχε λύσει το άρδευτικό μας πρόβλημα.

Πόση ήλεκτρική ένεργεια άντλούμε από το τεράστιο αυτό υδροδυναμικό; Τρομακτικά μηδαμινή. Μερικές χιλιάδες κιλοβατώρας κι' αυτές με την έκμετάλλευση των λίγων ύδατοπτώσεων που ή φύση κατόρθωσε να διασώσει απ' την καταστροφική μας επίδραση (καταρράκτες "Αγρα, 'Εδέσσης κλπ.).

Μέσα σ' αυτή την τεράστια ύδατοδεξαμενή αντιμετωπίζουμε πρόβλημα πόσιμου νερού. 'Η 'Αθήνα κινδυνεύει από λειψυδρία, μ' όλο που κοντεύει να φθάσει, αναζητώντας το, στα βόρεια σύνορα. Κορυφές τής τεχνικής ασχολούνται με το πρόβλημά του, άμύθητα ποσά ξοδεύονται απ' το ύστέρημα του λαού, για έργα ύδρευσης πολυδάπανα, που σε δυο τρία χρόνια αποδείχνονται άχρηστα και το πολύτιμο νερό εξακολουθεί να φεύγει κατά μυριάδες τόνους κάτω απ' τα μάτια μας στη θάλασσα, κάνοντας στο μεταξύ και μερικές καταστροφές. 'Η τελευταία έλπίδα για τους ειδικούς και τους κυβερνώντες στρέφεται στη θάλασσα με την άφαλάτωσή της.

ρειά φορολογία που επιβάλλει. Στην δασική παραγωγή πραγματικά εξακολουθεί να ύφίσταται ή αναχρονιστική φορολογία, που ξεπερνά τα όρια τής παλιάς δεκάτης.

"Ολα αυτά τα ξένα προς τον όρεινό πληθυσμό πρόσωπα, αποκομίζουν απ' τή δασική παραγωγή πρόσοδο που φεύγει και καταναλίσκεται έξω απ' τον όρεινό χώρο. Και μάλιστα ή πρόσοδος αυτή, με τή μορφή τοπιάτικου, μισθωμάτων, φόρων και έπιχειρηματικού κέρδους, είναι πολύ-πολύ μεγαλύτερη κι απ' αυτήν την υποτιθέμενη καθαρή έγγεια πρόσοδο των δασών, που πολλές φορές πρέπει νάναι μηδενική και άρνητική άκόμη. Πρωτοστατεί σ' όλη αυτή τή ληστρική απομύζηση το Κράτος, σαν ιδιοκτήτης που θεωρεί το δάσος κρατική περιουσία κι όχι έθνικό έδαφος, και σαν φορομπήχτης. Είναι φανερό, ότι ή πρόσοδος αυτή, που φτάνει τα 40% τής ακαθάριστης προσόδου, αποκτιέται με την συμπίεση του ήμερομισθίου δασεργατών και το μηδενισμό τής καθαρής προσόδου του μικροϊδιοκτήτη, τής Κοινότητας, του Συνεταιρισμού.

Πέρα απ' αυτό, ο όρεινός δασόβιος πληθυσμός καλείται να πληρώσει όλα τα βάρη προστασίας του ξένου δάσους, ώστε να είναι αυτό ικανό να δώσει την πρόσοδο στον ιδιοκτήτη. Θα στερηθεί, με καταπάτηση άπαράγραπτων δικαιωμάτων του, την δυνατό-άποπνικτικό έλεγχο που άσκει και την βα-

τητα τῆς βοσκῆς στὸ δάσος καὶ τῆς ξύλευσης ἀπ' αὐτό, τὸ δικαίωμα νὰ πουλήσει ἕνα φορτίο καυσόξυλα, τὸ δικαίωμα νὰ συντηρηθεῖ ἀπ' τὸ δάσος στὸ ὁποῖο ζεῖ. Αὐτὸς θὰ ἐπιστρατευθεῖ νὰ σώσει, μὲ κίνδυνὸ τῆς ζωῆς του, τὸ δάσος ἀπ' τὴν πυρκαϊά, αὐτὸς θὰ βάλει καὶ προσωπικὴ ἐργασία γιὰ τὴν διάνοιξη δρόμου ἐκμετάλλευσής του ἢ γιὰ κάποια ἀναδάσωση. Κι ὅτι ἀκόμα λαθραῖα ἀποκομίσαι ἀπ' τὸ δάσος, θὰ τὸ πληρώσει μὲ ταλαιπωρίες καὶ πρόστιμα.

Ἔτσι, ἔχει ἀναπτυχθεῖ μιὰ ἐχθρότητα ἀνάμεσα στὸ δάσος καὶ τὸν δασόβιο πληθυσμὸ πού τελικὰ ξεσπάει στὸν ἀφανισμὸ τοῦ δάσους καὶ τὴν χειροτέρευση τῆς οἰκονομίας τοῦ ὄρεινῶ ἀγρότη, ἐνῶ τὸ Κράτος προσπαθεῖ νὰ διατηρήσει καὶ νὰ μεγαλώσει τὴν πρόσδο του ἀπ' τὰ δάση, ἐπεκτείνοντας κ' ἐντείνοντας τὴν ἐκμετάλλευσή τους κ' ἐφαρμόζοντας ἐπιχειρηματικὰ συστήματα τελειότερα (κρατικὴ ἐκμετάλλευση, ἐργατοποίηση τῶν μικροεπαγγελματιῶν ὑλοτόμων κλπ.).

Ἄν ὅμως γιὰ τοὺς ἀστοὺς ἰδιῶτες πού βρέθηκαν κατὰ κάποιον τρόπο ἰδιοκτῆτες δασῶν, ὑπάρχει κάποια δικαίωση στὴν ἐπιδίωξη εἰσοδήματος ἀπὸ τὸ δάσος τους, ποιά δικαίωση μπορεῖ ν᾿αὐχεῖ τὸ Κράτος; Οἱ πρῶτοι ἀσκοῦν τουλάχιστον μιὰ κάποια βιοποριστικὴ ἐπιχείρηση, σὰν ὅλες τὶς ἄλλες βιομηχανικὲς ἢ ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, λίγο ἢ λιγότερο ἠθικὲς, πάντως, ὅμως, στὰ πλαίσια τοῦ σημερινοῦ πολιτικοῦ - κοινωνικοῦ καθεστώτος. Ἐξ ἄλλου, κι ἀπ' αὐτοὺς τὸ περισσότερο μέρος τὸ παίρνει τὸ Κράτος μὲ τὴν εἰδική, διπλὴ μάλιστα δασικὴ φορολογία. Γιὰ τὸ Κράτος, ὅμως, ποιά δικαίωση ὑπάρχει; Καὶ ν᾿αὐταν κάποιο σοβαρὸ τὸ ποσὸν πού εἰσπράττει! Δυὸ - τρεῖς ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια δραχμὲς τὸν χρόνο προσφέρει στὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ ἢ δημόσια δασοπονία καὶ ἡ δασικὴ φορολογία. Γιὰ ἕνα τέτοιο μηδαμινὸ ποσὸν, πού σχεδὸν ὀλόκληρο ξοδεύεται σὲ διοικητικὲς δαπάνες, δημιουργεῖται ὅλη αὐτὴ ἡ ἀποπνικτικὴ γιὰ τὸ δάσος καὶ τὸν ὄρεινὸ πληθυσμὸ ἀτμόσφαιρα.

Γιὰ τὶς βοσκήσιμες ἐκτάσεις τοῦ ὄρεινῶ χώρου ὑφίσταται μιὰ ἄλλη πολύμορφη κι ἄλλοπρόσαλλη μορφή ἰδιοκτησίας. Τὴν ψιλὴ κυριότητά τους ἔχουν καὶ πάλι τὸ Κράτος καὶ τὰ ἰδρύματα, σὲ μεγαλύτερο ὅμως ποσοστὸ οἱ Κοινότητες. Τὸ δικαίωμα τῆς βοσκῆς μὲ τὴ μορφή νομῆς ἢ μὲ τὴν προστασία τοῦ ἐνοικιοστασίου βοσκῶν, ἢ μὲ διατάξεις ἀναγκαστικῆς εἰσδοχῆς, ἢ μὲ ἄλλα λιγότερο νόμιμα μέσα, τὸ παίρνουν μεγαλοκτηνοτρόφοι, νομάδες ἢ ντόπιοι, μὲ διάφορες μορφὲς ὀργάνωσης (τσελιγγάτα, σμίκτες κ.ἄ.). Ἡ οἰκόσιτη ἢ ποιμενικὴ μικρὴ κτηνοτροφία τῶν

κατοίκων τοῦ τόπου βρίσκεται κατὰ κανόνα περιορισμένη ἀσφυκτικὰ σὲ ἐλάχιστο γύρω ἀπ' τὸ χωρὶνὸ χωρὸ.

Κάτω ἀπὸ τέτοιες συνθήκες, οὔτε οἱ ψιλοῖ ἰδιοκτῆτες, οὔτε οἱ νομῆς, οἱ ἐνοικιαστές, οὔτε οἱ κάτοικοι ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἀναπτύξουν καλλιεργητικὴ δραστηριότητα στὸ βοσκήσιμο χωρὸ. Ὅλοι προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλεθοῦν τὴν βοσκὴ ὅσο μποροῦν πιὸ ἐντονα, σήμερα πού εἶναι μέσα. Τὸ αὔριο δὲν εἶναι δικό τους κ' ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ συντήρηση καὶ τὴν βελτίωσή της, ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ἀπ' αὐτὸν τὸν λόγο κατάπτωση τῶν βοσκῶν καὶ τὴν τελικὴ χειμαρροποίηση τοῦ ὄρεινῶ ἐδάφους.

Ἡ κτηνοτροφία, ἐξ ἄλλου, εἶναι μιὰ οἰκονομία πού ἀφήνει, ἀντίθετα ἀπ' τὸ δάσος, ὀλόκληρη τὴν ἀκαθάριστη πρόσδο, τὴν ἔστω μικρὴ, στὸν κτηνοτρόφο. Οὔτε τὸ Κράτος, οὔτε ὁ ἰδιῶτης ἰδιοκτῆτης τὸν φορολογεῖ γι' αὐτήν, ἢ τοῦ ἀφαιρεῖ πρόσδο. Ὁ ὄρεινὸς πληθυσμὸς ἔτσι βρίσκει περισσότερο ἐνδιαφέρον στὴν κτηνοτροφία παρὰ στὸ δάσος. Ἔγινε ἔτσι ὁ ἰσχυρότερος σύμμαχος τῆς κτηνοτροφίας ἐναντίον τοῦ δάσους. Γιὰ τὸν ὄρεινὸ πληθυσμὸ ἡ ἀλόγιστη αἰγοβοσκὴ στὸ ἐξαντλημένο δάσος, ὁ ἐμπρησμὸς του γιὰ βοσκοποίηση, ἢ κλαδονομὴ γιὰ τὴν τροφή τῶν ζώων του, εἶναι βιοτικὴ ἀνάγκη. Δὲν μποροῦμε, κάτω ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ του ἀθλιότητα, νὰ ἀπαιτοῦμε ἀνώτερα αἰσθήματα θυσίας γιὰ τὸ μέλλον τοῦ τόπου καὶ γιὰ τὴν εὐημερία τοῦ πεδινῶ καὶ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ.

Παρόμοια κίνητρα ὀδήγησαν καὶ στὴν ἀντιοικονομικὴ καὶ ἀφύσικη ἐπέκταση τῆς γεωργικῆς καλλιέργειας σὲ ἐδάφη ἀκατάλληλα γιὰ μόνιμη ἀποδοτικὴ ἀσκησὴ της. Γι' αὐτὸ οἱ ἐκχερσώσεις ἐξακολούθησαν στὸν ὄρεινὸ χωρὸ ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, παρὰ τὰ μέτρα τοῦ Κράτους, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦν ἀκόμα ἐντονεσ ἂν γενικότεροι λόγοι καὶ τεχνικὲς ἐξελίξεις δὲν τὴν καθιστοῦσαν ὀλότελα σχεδὸν ἀσύμφορη, σὲ μεγάλη ἔκταση τοῦ ὄρεινῶ χώρου.

Ἔτσι, γενικὰ στὸν ὄρεινὸ χωρὸ, συνέπεια τῆς ἀντικοινωνικῆς καὶ ἀντιοικονομικῆς διάταξης τῶν παραγωγικῶν σχέσεων, διαμορφώθηκε μιὰ κατάσταση κατανομῆς τῶν καλλιεργειῶν ἀναρχικὴ κι ὀλότελα ἀντιοικονομικὴ. Τὸ δάσος περιορίσθηκε σὲ κάποια καλὴ κατάσταση, μόνον στὶς πιὸ ἀπόκρημνες πλαγιὲς ἢ σὲ ἀπόμερες κι ἀπρόσιτες θέσεις. Ἡ βοσκὴ κ' ἡ γεωργικὴ καλλιέργεια ἐπεκτάθηκαν ἀφύσικα σὲ χώρους ἀκατάλληλους μὲ ἀποτέλεσμα τὴν κατάπτωση τοῦ ὄρεινῶ ἐδάφους, μέχρι σημείου ἀγονοποίησης καὶ τὴν χειροτέρευση τῶν ὑδρονομικῶν συνθηκῶν.

Ζ' Ἡ σημερινὴ θέση τοῦ προβλήματος

Μὲ βάση τὰ ὄσα ὡς ἐδῶ ἐκθέσαμε, μποροῦμε νὰ ἀναπαραστήσουμε σχηματικὰ τὸ φαῦλο κύκλον τῆς κατάπτωσης τοῦ ὄρεινῶ

χώρου, ὅπως διαγράφεται ὡς τὰ σήμερα

Γενικὴ καθυστέρηση τῆς χώρας — ἐντονότερη στὸν ἀπὸ φύσιν ὄρεινὸ χωρὸ.

Γεωγραφικοί και ιστορικοί λόγοι αναγκάζουν τον υπερπληθυσμό του όρεινου χώρου, δυσανάλογα προς τις παραγωγικές του συνθήκες στην κάθε δοσμένη εποχή — υπερτροφική ανάπτυξη παραγωγικής δραστηριότητας που αντιστρατεύεται την ισορροπία των δασικών παραγωγικών δυνάμεων — κατάπτωση της παραγωγικότητας του εδάφους — χειροτέρευση των βιοτικών συνθηκών — ένταση της αντιπαραγωγικής δραστηριότητας — χειροτέρευση των παραγωγικών δυνατοτήτων του εδάφους.

Συνθήκες ιδιοκτησίας αντιπαραγωγικές και αντικανονικές — έλλειψη καλλειργητικού και συνεταιριστικού ενδιαφέροντος — ένταση του ληστρικού τρόπου εκμετάλλευσης — χειροτέρευση των παραγωγικών συνθηκών — χαμάλωμα του βιοτικού επιπέδου — ανάπτυξη κρατικού ενδιαφέροντος προστασίας του δάσους και του εδάφους εις βάρος και με θυσίες του όρεινου πληθυσμού — έκταση της δυσφορίας, μεγάλωμα του χάσματος, έχθρότητα πληθυσμού - εδάφους — χειροτέρευση των εδαφοπροστατευτικών και υδρονομικών συνθηκών.

Γενικό αποτέλεσμα: ένταση της αυτο-αλληλοκαταστροφής των συντελεστών παραγωγής του όρεινου χώρου (άνθρωποι - έδαφος - κεφάλαιο), ξέσπασμα σε άπώτερες καταστροφές στον πεδινό και αστικό χώρο.

Μπορούμε ακόμα να κάνουμε την αξιολογική τοποθέτηση του προβλήματος, τέτοια που να καταφανεί και η αδιάρρηκτη έσωτερική ένότητα των διάφορων πλευρών του, αυτή ακριβώς που το συνθέτει στο ένα μεγάλο πρόβλημα, το πρόβλημα της όρεινης οικονομίας.

I.) Το πρόβλημα είναι, κατά τον πρώτο και κύριο λόγο, παραγωγικό. Πρόβλημα παραγωγικής αξιοποίησης των 77,74% της ελληνικής γής, που σήμερα μετέχει μόνο με κάπου 6-7% στη διαμόρφωση του εθνικού εισοδήματος. Και μόνο απ' αυτή την άποψη μπορεί και πρέπει να ένταχθεί στα μεγάλα εθνικά προβλήματα.

Μνημονεύσαμε τους δυσμενείς δασικούς παράγοντες παραγωγικότητας του όρεινου χώρου, την έντονη ανάγλυφη όψη, τις μεσογειακές όμβρομετρικές συνθήκες σε μεγάλο μέρος του χώρου. Πρέπει εδώ να τονίσουμε, ότι απ' την άλλη πλευρά υπάρχουν περισσότεροι ευνόικοι παράγοντες μεγάλης παραγωγικής σημασίας. Το ικανοποιητικό στο υπόλοιπο μέρος ύψος βροχής, ή σχετική απ' τη θάλασσα ευνόικη υγρασία, ή μεγάλη ηλιοφάνεια, οι μαλακώτερες κλιματικές συνθήκες, ή μεγάλη ποικιλία κλιματικών και εδαφικών συνθηκών που βοηθά την εύδοκίμηση μεγάλης ποικιλίας καλλιεργουμένων φυτών και δασικών και όπωροφόρων δένδρων.

Είναι βαθειά πίστη των ειδικών, στηριγμένη στα φυσικά του τόπου δεδομένα, ότι ο όρεινός μας χώρος και για έκτεταμένα και πλούσια παραγωγικά δάση είναι κατάλληλος, και πλουσιότατους βοσκότοπους μπορεί να προσφέρει, και δενδροκαλλιέργεια να στηρί-

ζει και πολύτιμων γεωργικών φυτών την καλλιέργεια να δεχθεί. Για όλα αυτά υπάρχει ο κατάλληλος τόπος και χώρος αρκετός.

II.) Είναι έπειτα πρόβλημα υδρονομικό με όλες τις σχετικές πλευρές του (προστασία εδάφους, αποχειμαρροποίηση, άρδευση, ύδρευση, υδατικές ενέργειες).

Βρισκόμαστε βέβαια σ' ένα στάδιο προχωρημένης υδρονομικής αποδιοργάνωσης και συνεχίζουμε την ανατροπή της φυσικής υδρονομικής ισορροπίας του όρεινου χώρου. Η άρνητική διεργασία των φυσικών παραγόντων του όρεινου χώρου έχει ένταθεί σε βαθμό επικίνδυνο. Αυτό όμως δεν πρέπει να φέρει την απελπισία και την μοιρολατρεία. Αντίθετα, είναι ένας ακόμα λόγος για έπίσπευση της κλήσης σε συναγερμό. Οι φυσικές δυνατότητες για την ανακοπή της καταστροφής και την άνοδική βελτίωση, υπάρχουν. Οι οικονομικές δυνατότητες είναι έπαρκείς. Χρειάζεται το ζύπνημά μας και μιὰ που ή υδρονομική βελτίωση είναι πρόβλημα ταυτόχρονο και ταυτόσημο με την παραγωγική αξιοποίηση του όρεινου χώρου, ή κατανόησή του σαν διπλά μεγάλο εθνικό πρόβλημα.

III.) Είναι, τέλος, και πρόβλημα δημογραφικό, όχι όμως με την άπλη κοινωνιστική έννοια της λέξης. Η υπόσταση του όρεινου πληθυσμού μας είναι εθνικά αναγκαία όχι μόνο για δημογραφικούς λόγους και για καταπολέμηση της άστυφιλίας. Ο όρεινός πληθυσμός μας είναι αναγκαίος και σαν πηγή ανανέωσης του εθνικού μας οργανισμού, σαν πηγή αίμοδοσίας. Μας είναι όμως αναγκαίος και ως φορέας της παραγωγικής αξιοποίησης του όρεινου χώρου.

Η βελτίωση όμως του βιοτικού και πολιτιστικού του επιπέδου και το ανέβασμά του και ψηλότερα απ' το μέσο βιοτικό επίπεδο του κάμπου και της πόλης, είναι διπλά αναγκαία. Γιατί μόνο με τέτοιο ανεβασμένο βιοτικό επίπεδο μπορεί να κρατηθεί ο όρεινός πληθυσμός στον τόπο του, και μόνο έτσι μπορεί να εφαρμοσθεί και να στηριχθεί οποιοδήποτε πρόγραμμα παραγωγικής και υδρονομικής αξιοποίησης του όρεινου χώρου.

Με τέτοια θεώρηση προβάλλει ή ένότητα του προβλήματος της όρεινης μας οικονομίας. Το πρόβλημα έγκειται στην ανόρθωσή της στο σύνολό της, και απ' τις τρεις κύριες πλευρές της, παραγωγική - υδρονομική - δημογραφική. Οι επί μέρους κλάδοι της παραγωγής σε μιὰ τέτοια θεώρηση, χάνουν την αυτότελείά τους.

Το δάσος και ή δασική παραγωγή δεν έχουν κανέναν αυτοσκοπό. Είναι άπλο μέσο και όργανο για το γενικό σκοπό. Αν ή όρεινη οικονομία άπαιτήσει το ξάπλωμά του και την οποιαδήποτε βελτίωσή του, πρέπει να την κάνουμε χωρίς ιδιαίτερους οικονομολογικούς υπολογισμούς. Αν άπαιτήσει τον περιορισμό ή το σταμάτημα της παραγωγής τους, πρέπει να γίνει. Και το Κράτος πρέ-

πει να πάψει να το βλέπει ταμειακά. Είναι κεφάλαιο και επένδυση της όρεινης οικονομίας.

Το ίδιο και η όρεινη κτηνοτροφία. Τοπικοί ή γενικότεροι περιορισμοί της κι αντικαταστάσεις ή ανακατατάξεις σε είδος ζώου δεν πρέπει να κρίνονται σαν κτηνοτροφικά θέματα, μα σαν θέματα στα πλαίσια της όρεινης οικονομίας. Το ίδιο και η γεωργική και δενδροκομική καλλιέργεια.

Το οικιστικό πρόβλημα στον όρεινο χώρο πρέπει ν' αντιμετωπισθεί κι αυτό στα γενικά πλαίσια των αναγκών της όρεινης οικονομίας. Μετατοπίσεις και συγχωνεύσεις όρεινων οικισμών πρέπει να γίνουν όπως και το πρόγραμμα θα το απαιτήσει, και χωρίς μικρολόγους υπολογισμούς και συναισθηματισμούς.

Άκόμα όμως πιο αναγκαία είναι η ανάλογη θεώρηση της οικογενειακής οικονομίας του όρεινου αγρότη. Εκείνο που προέχει είναι η δημιουργία συνθηκών οικονομίας τέτοιων, που να τον συνδέσουν με τον όρεινό του τόπο και να τον κρατήσουν σε παραγωγική δραστηριότητα στο χώρο του. Το ύψος του οικογενειακού του εισοδήματος είναι ο σκοπός. Η μορφή με την οποία θα το αποκτήσει είναι το μέσον. Το μέσον αυτό μπορεί να είναι και ήμερομίσθιο, μπορεί και εισόδημα από δική του παραγωγή, μπορεί και

δικαίωμα στην κρατική παραγωγή· όταν αυτή είναι σκοπιμότερη, μπορεί και μέρισμα, μπορεί και άπλη επίδοτηση. Άβιαστα προκύπτει κ' ένα ακόμα συμπέρασμα, ότι οι παραγωγικές σχέσεις στον όρεινο χώρο και οι σχέσεις ιδιοκτησίας της γής πρέπει να κρίνονται με ιδιαίτερα κριτήρια, προσαρμοσμένα στις ανάγκες της όρεινης οικονομίας.

Κανένα μέτρο περιορισμού ή αναγκαστικής δραστηριότητας — και θα απαιτήσει πολλά τέτοια ή ανόρθωση — δεν πρέπει να θίγει το ύψος του εισοδήματος ή να αναγκάζει τον κάτοικο σε δουλειά δυσανάλογα βαρεία. Κάθε στέρηση πρέπει να προβλέπεται απ' τα πριν και να αναπληρώνεται με άμεση αντιπαροχή.

Στο πρόβλημα τότε της όρεινης οικονομίας εντάσσονται έτσι και άλλες δραστηριότητες της πολιτείας, ή κοινωνική πρόνοια και δημόσια αντίληψη, ή κοινωνική ασφάλιση και ή υγιεινή περίθαλψη, κι ως ένα βαθμό κι αυτή ή παιδεία.

Κι ακόμα πιο πέρα, στο πρόγραμμα ανόρθωσης της όρεινης οικονομίας, τουλάχιστον στον άφορμό την χρηματοδότησή του, πρέπει να ενταχθούν και όλες οι δαπάνες και επενδύσεις που σχετίζονται με υδρονομικά (άρδευτικά, ύδρευτικά, ύδατοενεργειακά) θέματα.

Η' Προτάσεις για τη λύση

Σε συγκεκριμένες προτάσεις για τη λύση του προβλήματος δεν θα προχωρήσουμε. Όχι τόσο γιατί δεν έχουμε στο νου μας τέτοιες προτάσεις όσο για να τονίσουμε την καθολικότητα του προβλήματος και την αδυναμία σύλληψής του από έναν μελετητή ή αρμόδιο. Γι' αυτό και θα περιορισθούμε σε λίγες μόνο γενικές υποδείξεις.

1) Το πρόβλημα είναι τόσο μεγάλο και σοβαρό, ώστε μόνο σαν έθνικόν πρόβλημα μπορεί να αντιμετωπισθεί, με κοινή δηλαδή και όμοθυμη προσπάθεια και συμβολή όλων των τάξεων και όλων των πολιτικών κομμάτων.

2) Πρωταρχική προϋπόθεση είναι η χάραξη μιάς σωστής, μακρόπνοης πολιτικής, που θα καθορίζει τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές, τους σκοπούς και επιδιώξεις, και θα λύσει όλα τα συναφή νομικά θέματα (ιδιοκτησιακά, φορέων, χρηματοδοτήσεις κλπ.). Η πολιτική αυτή πρέπει να είναι αποδεκτή από όλα τα κόμματα τα οποία να συνυπόσχονται την πιστή εφαρμογή της.

3) Με βάση στην πολιτική αυτή θα καταρτισθεί το γενικό πρόγραμμα ανάπτυξης της όρεινης οικονομίας, μακρόπνοο κι αυτό και πανελλήνιο, με δυνατότητες όμως χρονικής και τοπικής προσαρμογής.

4) Η γνώμη των παραγωγικών τάξεων,

όπως και οι εισηγήσεις των ειδικών τεχνικών, είναι βέβαια απαραίτητες για την διαμόρφωση και χάραξη της πολιτικής, την τελική της όμως ευθύνη θα έπωμισθεί ολόκληρη ο πολιτικός κόσμος, σαν έκφραστής της λαϊκής θέλησης που είναι και η βασική έγγυση της εφαρμογής της πολιτικής.

5) Κατά τη διαμόρφωση της πολιτικής, καθώς και κατά την κατάρτιση του προγράμματος, πρέπει να αποκλεισθεί ή τεχνική μονομέρεια. Οι συλλέκτες των στοιχείων και δεδομένων, μελετητές και συντάκτες των εισηγήσεων, οποιασδήποτε ειδικότητας κι αν είναι, οικονομολόγοι, γεωπόνοι, δασολόγοι, βοσκολόγοι, υδραυλικοί, μηχανικοί, εκπαιδευτικοί, διοικητικοί κλπ., πρέπει να έχουν έξαρθεί πάνω και πέρα απ' την ειδικότητά τους, αποκτώντας τη μοναδική απαραίτητη ειδικότητα της γνώσης του προβλήματος της όρεινης οικονομίας, στο σύνολό της. Ο κρατικός μηχανισμός με τη σημερινή του σε κλαδικές υπηρεσίες διαμόρφωση, δεν ανταποκρίνεται στην απαίτηση αυτή.

6) Το πρόγραμμα ανάπτυξης της όρεινης οικονομίας δεν πρέπει να συγχέεται ή να ταυτίζεται με το πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης, με το οποίο έχει πολλά κοινά σημεία και κοινές επιδιώξεις, μα και αρκετές βασικές διαφορές. Οι διαφορές αυτές πρέπει